

Марія КАЗЬМИРЧУК

докторка історичних наук, професорка,
доцентка кафедри етнології та краєзнавства,
Київський національний університет ім. Т.Шевченка
(Київ, Україна), brungilda@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8877-4489>

Наталія МЕХ

докторка філологічних наук, професорка,
провідна наукова співробітниця,
Інститут мистецтвознавства, фольклористики та
етнології ім. М.Рильського НАН України,
Український етнологічний центр
(Київ, Україна), mno_logos@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5846-505X>

Періодизація розвитку маєткової культури України (XVIII – початок XX ст.)

DOI: <https://doi.org/10.15407/10.15407/uhj2022.03.134>

УДК: 930:94(477):727]«19/20»

Анотація. Метою дослідження є створення періодизації розвитку маєткової культури на території України, що входила до складу Російської імперії у XVIII – на початку XX ст. **Методологія.** Використано як загальнонаукові, так і спеціальнонаукові методи, зокрема історіографічного аналізу та хронологічний. **Наукова новизна.** Вперше проаналізовано періодизаційні схеми розвитку маєткової культури, які було створено за радянських часів, запропоновано власний варіант такої періодизації. **Висновки.** У радянські часи періодизації розвитку маєткової культури на території України не було приділено значної уваги. Відомі лише дві: Д.Щербаківського (1924 р.) та архітектора В.Козюліна (1955 р.), яка стосується вивчення особливостей композиційних рішень палацово-маєткових комплексів Лівобережної України. Сучасні дослідники здебільшого аналізують маєтки як культурний феномен та мало звертають увагу на періодизацію розвитку маєткової культури, тому існує нагальна потреба ще раз розглянути цю проблему. Наприкінці XVIII ст. маєток став осередком розвитку української провінційної культури, на їх основі здійснювалося вираження та задоволення духовних, освітніх потреб як вищого суспільного прошарку, так і селянства, а також відбувалося поєднання професійних та народних форм і взаємозв'язок різних видів мистецтв. Завдяки цьому маєткове мистецтво зазнало найбільшого розквіту в першій половині XIX ст. У другій половині XIX ст. відбувалася трансформація маєткової культури, коли старі «дворянські гнізда» отримували нових власників – буржуазію і творчу інтелігенцію, формувалися нові характерні риси маєткової культури. Після приходу до влади більшовиків маєткова культура як явище зникла. Доцільно виділити три етапи її розвитку в межах підросійської України: 1) період маєтків-економій (до кінця XVIII ст.); 2) період «дворянських» маєтків як осередків мистецтва (кінець XVIII ст. – перша половина XIX ст.); 3) період маєтків у власності буржуазії та інтелігенції (друга половина XIX – початок XX ст.).

Ключові слова: маєток, маєткова культура України, садиба, «культурні гнізда», палаци, періодизація.

Маєток XVIII – початку XX ст., де, насамперед, проживала еліта, став яскравим феноменом української культури. Це також символ вітчизняної культури, який

сполучав різні види мистецтв: живопис, літературу, музику, театр, освіту тощо. Саме в ті часи видатні діячі, тісно пов'язані з маєтковою культурою, представляли культурний розвиток українських земель. Маєтки – це не лише приємні місця сезонного проживання власників, але й унаочнення естетичних уподобань та ідеалів людини того часу, де рекрутувалися, культурно збагачувалися і творили вихідці з народу. Однак маєтки були не тільки культурними, освітніми та виховними, але й економічними центрами. Культурний світ дворянських маєтків складався з поєднання різних видів мистецтва, мистецького середовища та громадського життя, культурного, господарського, повсякденного побуту, вишуканого архітектурного середовища, що гармонійно перепліталось з живою природою. Вивченням багатогранної культурної діяльності українських маєтків нині займаються чимало вітчизняних дослідників, мистецтво-, крає-, музеє-, пам'яткознавців, природничників. Нагальним завданням є дослідження маєтку як культурно-історичного феномену, розгляд його ролі та місця в національній культурі, визначення його комплексного характеру, оцінка значення для української культурної дійсності. Але цього не можна досягти без створення сучасної періодизації маєткової культури України.

Сьогодні спостерігається підвищення інтересу вітчизняних дослідників до садиб і маєтків України кінця XVIII – початку XX ст., адже вони відігравали значну роль у розвитку української культури. Проте фахівці в історії українських маєтків звертають увагу або на окремі періоди, або на певні регіони чи мистецькі напрями, або ж на внесок видатних родин та їхніх представників. Так, проблеми культурної спадщини маєтків кінця XVIII – початку XIX ст. розглянула Т.Смирнова¹, маєтки української інтелігенції кінця XIX ст. описує М.Будзар², господарську діяльність маєтків родини Потоцьких XIX – початку XX ст. аналізує О.Лобко³. Завдяки зусиллям істориків і мистецтвознавців накопичилося чимало цінних та цікавих джерел щодо вивчення українських маєтків, серед них описово-статистичні праці кінця XVIII – початку XX ст., періодика, архівні описи дворянських маєтків, джерела особового походження, родові архіви, візуальні матеріали тощо⁴. Усього цього достатньо для здійснення спроби виокремлення та аналізу певних періодів маєткової культури України.

Перші кроки до формування вітчизняної дослідницької традиції було зроблено в дорадянський період, коли сформувалися різні напрями дослідження маєтків на українських землях. Нині спростовано думку, що їх тоді не вивчали. Навпаки, саме в той час фіксуємо чималу кількість праць дослідників маєткової культури України. Звісно, існувала велика небезпека для тих, хто займався ідеологічно непопулярним напрямом, крім того, розглядати маєтки як позитивне явище культури фахівці не мали змоги. На сучасному етапі відзначається широкий діапазон різних векторів у вивченні маєткового світу. Нинішні дослідники, особливо історики, найбільше уваги приділяють аналізу біографій видатних культурних діячів, інколи звертаючи увагу на їхні маєтки. Мистецтвознавці одноставно свідчать про багатогранність феномену маєтків України⁵.

¹ Смирнова Т.В. Проблеми вивчення культурної спадщини Волині кінця XVIII – початку XIX ст. у спеціальній літературі // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. – Вип.18(2). – Рівне, 2012. – С.41–45.

² Будзар М.М. Заміські маєтки українських інтелектуалів на теренах Лівобережної України у другій половині XIX ст. // Уманська старовина. – Вип.2. – Умань, 2016. – С.5–11.

³ Лобко О.А. Теплицько-Бубновецько-Ситковецький маєток родини Потоцьких XIX – початку XX ст. // Наукові записки НАУКМА. – Вип.52: Історичні науки. – К., 2006. – С.18–25.

⁴ Барабаш Н.О. Дворянські садибні комплекси Дунаець та Ярославець за споминами М.А.Маркевича // Сіверщина в історії України. – Вип.6. – Глухів, 2013. – С.323–327.

⁵ Казмирчук М., Мех Н. Маєткова культура України у сучасних гуманітарних та природничих дослідженнях // Український історичний журнал. – 2021. – №3. – С.157–169.

Не дивлячись на існування значних масивів праць різних хронологічних відрізків, періодизація існування маєтків залишається поза увагою сучасних дослідників. Першу спробу її було зроблено 1924 р. фахівцем першої половини ХХ ст. Д.Щербаківським. Він виділяв в історії маєткової культури України три періоди. Перший (до 1790-х рр.) характеризував як початковий: маєткових колективів було небагато, і належали вони переважно магнатам. Другий (із кінця ХVІІІ – до 30-х рр. ХІХ ст.) став періодом найбільшого поширення та розквіту маєткового мистецтва. І, відповідно, з 1830-х рр. розпочалися часи поступового занепаду маєткової культури⁶.

Другу спробу створення періодизації існування маєтків зробив 1955 р. архітектор В.Козюлін. Це була історико-архітектурна праця щодо маєтків Російської імперії, підготовлена на широкому колі джерел та літератури. Її періодизація базувалася на мистецтвознавчих та історичних характеристиках маєткового будівництва, але її історична складова спиралася на панівну ідеологію, спрямовану на обґрунтування зверхності російської культури та процесів «возз'єднання». Поява цієї праці стала можлива завдяки підтримці тодішнього головного архітектора Києва А.Добровольського, який займався плануванням і забудовою Хрещатика. В.Козюлін згадав та неодмінно процитував В.Леніна, підкріплюючи власний вибір теми тим, що слід пізнавати будь-яку культуру, навіть «ворожу радянській ідеології», аби «збудувати пролетарську». Дослідник відзначав, що до встановлення радянської влади дослідження архітектури маєтків мало історико-описовий характер, тому власною метою він визначив вивчення особливостей композиційних рішень палацово-маєткових комплексів Лівобережної України кінця ХVІІІ – початку ХІХ ст. Автор проаналізував визначні архітектурні пам'ятки Харківської, Чернігівської, Сумської, Полтавської обл.⁷

Базу дослідження В.Козюліна склали креслення маєтків, література про них, музейні експонати, вивчення місцевості. Він висвітлив особливості композиційних рішень завдяки реставрації генеральних планів і маєтків Лівобережжя. Також проаналізував вплив історичних умов на формування композиційних прийомів палацово-маєткових комплексів. Фахівець виділив п'ять основних етапів формування композиції маєтків. 1) До ХVІІІ ст. вони склалися в умовах патріархального побуту, їх рішення мали замкнений «феодалний» характер, а головні будівлі розміщувалися у центрі великого двору, оточеного господарськими спорудами; в архітектурі того часу відзначався розвиток принципів народного будівництва. 2) Від початку ХVІІІ ст. головні будівлі маєтків розташовувалися попереду регулярно спланованої ділянки, набували симетричного рішення. 3) У середині ХVІІІ ст. відзначалося змішання характеристик першого і другого періодів; головна будівля маєтку, зберігаючи симетричне рішення, відсувалася вглиб ділянки, а композиція набувала замкнутого характеру. 4) Наприкінці другої половини ХVІІІ ст. відбувалося створення маєткових комплексів як вищого досягнення маєткового будівництва Російської імперії; зростання міжнародної ролі цієї держави та розвиток революційно-демократичного руху справили вирішальний вплив на всю культуру ХVІІІ–ХІХ ст., зокрема й на архітектуру; архітектурно-композиційний прийом маєтків набув відкритого суспільного характеру. 5) Початок ХІХ ст. характеризувався збереженням композиційних прийомів попереднього періоду, але головна будівля маєтку стала в один ряд зі службовими, утворюючи фронтальну композицію; проте об'єктивні процеси зумовили поступову втрату маєтками економічного значення у житті імперії, через що скорочувалося

⁶ Щербаківський Д. Оркестри, хори й капели за панщини на Україні // Музика. – 1924. – №10/12. – С.205–206.

⁷ Козюлін В.В. Композиционные приёмы в архитектуре второй половины XVIII и начала XIX вв. (На примерах усадебных комплексов Левобережной Украины): Автореф. дисс. ... канд. архитектуры. – К., 1955 – С.4–6.

будівництво великих комплексів. Таким чином, з цієї періодизації видно, що вона не є повною і стосується лише архітектурної складової маєткової культури, несучи у собі ряд ідеологічних штампів⁸.

Нааявність лише цих двох давніх або ідеологічно викривлених спроб радянських фахівців упорядкувати за періодами історію маєтків свідчить про нагальну потребу у створенні сучасної вітчизняної періодизації. Це ускладнюється плутаниною в термінах «маєток» і «садиба», а також існуванням багатьох схожих за визначенням понять, деякі з яких були в ужитку за часів Русі.

Поняття «маєток» є складною багатогранною системою економічних, соціально-політичних і культурних аспектів, що базується на землеволодінні, підприємстві та приватній власності, водночас є унікальним типом поселення, центром якого були представницька садиба й паркові угіддя, та осередком формування і поширення культури, з особливими процесами організації життєдіяльності й творчості, що належало представникам різних станів⁹.

Дуже важко виділити нижню межу, від якої слід вести початок маєткового будівництва. Для цього дослідники використовують дуже абстрактний період – до XVIII ст. Вже на той час існували маєтки біля столиць Російської імперії. Відомо, що за часів Петра I почалася роздача землі наближеним до нього особам. Маючи плани на знищення козацької України, цар надав велику вотчину І.Мазепі на Курщині. Саме останнього вважають зачинателем справи маєткового будівництва, а заснування маєтків – з роздачі Петром I земель соратникам. Гетьман заснував чимало сіл у південно-західній частині Курського краю, зокрема Іванівське, Степанівка, Мазепівка. Його власний маєток було збудовано в Іванівському на початку XVIII ст. Точної дати завершення робіт, проте, немає. Існують свідчення, що маєток мав центральну частину, де розташовувалася кам'яна садиба, а також дерев'яні господарські споруди¹⁰.

Існує й інша думка, відповідно до якої початком маєткового будівництва став наказ Петра III «Про звільнення дворян від обов'язкової державної служби» 1762 р., коли масово з'являлися «родові гнізда» по всій Російській імперії. Завдяки цьому начебто в багатьох дворян, власників маєтків, виникала можливість присвятити максимум часу культурному розвитку провінції. Відтоді видозмінювалися також архітектура садиб та особняків, аби краще представляти культурні вподобання власника, репрезентувати і транслювати його мистецькі досягнення. Власник демонстрував володіння: вишукане внутрішнє й зовнішнє оздоблення житлового будинку, добре організоване господарство, великий розпланований парк. Усе це слугувало важливою культурною територією, де творили митці та видатні діячі, гості господаря або ж вихованці маєтку з простолоду. Саме з кінця XVIII ст. почалися змагання на ниві культурних звершень між володарями маєтків.

Усі маєтки XVIII ст. на теренах України були унікальними. Серед них – зразок провінційного класицизму Хомуцьк Муравйових-Апостолів на Полтавщині. Це не тільки довершений витвір садово-паркового мистецтва та взірець архітектури, але цінний історичний об'єкт, що був осердям культурного розвитку цілого регіону. Ним поряdkували спадкоємці гетьмана Д.Апостола. Хомуцький маєток у 1725 р. складався з житлового будинку, стайні, невеликої пивоварні, пасіки, кількох ставків. У 1754 р. зведенням Троїцької церкви з дзвіницею було завершено формування

⁸ Там же. – С.7.

⁹ Казьмирчук М. Поняття «маєток» в українській культурі наприкінці XVIII – на початку XX ст. // Етнічна історія народів Європи. – Вип.66. – К., 2022. – С.7–15.

¹⁰ Мазепа М. Маєтки гетьмана Мазепи у Російській Федерації // Тезиси доповіді на міжнародній науково-практичній конференції з нагоди 295-ї річниці з дня смерті гетьмана І.Мазепи. – Батурин, 2004.

цього унікального садибного комплексу. Пізніше житловий будинок перебудували на розкішний палац і розширили парк¹¹.

Розквітом маєткової культури вважається кінець XVIII – середина XIX ст. Адже саме у цей час дослідники фіксують бурхливе будівництво маєтків та активізацію культурної діяльності в них і навколо них. В одному маєтку тоді могло розвиватися кілька напрямів мистецтва, створювалася надзвичайно плідна творча атмосфера.

Майже всі власники маєтків створювали хори, театри, капели. Музика слугувала не тільки для розваги гостей і господарів – тут професійно зростали талановиті виконавці та цілі музичні колективи. Крім того, особливо популярною була безпосередня участь власників в організації або самому музичному чи театральному дійстві. У XIX ст. були популярними музичні й театральні змагання серед господарів, які витрачали на це чималі гроші. Менше капіталовкладень вимагав розвиток домашніх оркестрів, які стали дуже поширеним явищем у маєтках. Найбільш відомими діячами в музичному й театральному маєтковому мистецтві були Розумовські, Галагани, Тарновські та ін. Саме завдяки їхнім зусиллям відбувався взаємозв'язок професійного музичного мистецтва і традицій народної музики.

Власники маєтків захоплювалися колекціонуванням рідкісних речей, книг, творів мистецтва. Деякі з них виготовляли місцеві майстри, художники. У маєтках розташовувалися великі бібліотечні зібрання. У цьому особливо прославилися князі Сангушки та граф Ю.Лінський. Інколи в маєтках облаштовувалися навіть музеї, де колекцію збирав і систематизував власник, як-от В.Тарновський-молодший¹². Саме там зберігалися родинні реліквії, що їх демонстрували численним гостям. Ідея маєтку полягала також у створенні спадкового «родового гнізда», де панує стабільний і непорушний побут з акцентом на історичну пам'ять про минуле та традиції. Власний внутрішній простір палаців і парків у великих маєтках створював історичну атмосферу, особливо власники захоплювалися античною тематикою. Найяскравіший зразок – Качанівка на Чернігівщині.

У маєтках активно розвивалося образотворче мистецтво. Господарі намагалися займатися художнім аматорством і запрошували живописців, які прославляли їх та зображували їхні володіння в усій красі. Поширеним було замовлення портретів, формування картинних галерей у палацах та садибах. Досить цікавою є тема підтримки власниками маєтків талановитих художників із місцевого населення, яка потребує окремого розгляду. Над вишуканими інтер'єрами маєткових палаців та над улаштуванням парків працювали як свої, так і зарубіжні майстри, архітектори.

Саме в маєтках проходило майже все життя молодих господарів – тут вони з дитинства здобували домашню освіту, а вже на схилі кар'єри та роки знову поверталися додому. За освітніми можливостями маєткове середовище нічим не поступалося тогочасним навчальним закладам. Така освіта та виховання давали кращі результати, свідченням чого стали чимало видатних діячів.

Крім стандартних класицистичних форм, у маєтковому будівництві XIX – початку XX ст. простежується романтичний стиль. Зводилися дуже нестандартні палаци в готичному, ампірному, мавританському стилях, а також розвивалося садово-паркове мистецтво з елементами англійського і французького стилів. Дуже цікаві «палаци-трансформери», де вдало поєднувалися кілька стилів. Якщо в XIX ст. палаци будувалися величезні, то на початку XX ст. вони ставали меншими. Так,

¹¹ Жукова О.В. Хомуцька садиба Муравйових-Апостолів у контексті сучасних музеєфікаційних процесів // *Культура України*. – Вип.37. – X., 2012. – С.161.

¹² Федорова Л.Д. Приватні зібрання української старовини Василя та Миколи Тарновських у контексті історії музейної справи в Києві // *Український історичний журнал*. – 2015. – №6. – С.69–88.

найцікавішою спорудою Хмільника є палац графа Ксідо, зведений у 1911–1915 рр. Від річки Південний Буг – це неприступна фортеця й ренесансний замок із кутовими баштами, натомість із парадного боку перед гостями поставала будівля у стилі класицизму, з білими балконами та колонадою.

Найбільш дискусійне й малодосліджене в розвитку маєткової культури – питання долі маєтків і садіб у пореформений період. Деякі сучасні вітчизняні дослідники вважають, що саме скасування кріпацтва в 1861 р. завдало маєтковій культурі значного удару, коли відбувалося поступове згасання «родових гнізд».

Реформа 1861 р. здійснювалася в інтересах держави, для відновлення могутності Російської імперії. При цьому зачіпалися інтереси панівної верстви, більш того, їй завдали дошкульного удару. Дворяни позбулися права володіти землею з кріпаками й мали пристосовуватися до нових соціально-економічних обставин, що відбувалося різними шляхами¹³. Важливими рисами для підтримки колишніх культурних здобутків ставали господарська ініціативність і досвід власників маєтків. Крім того, ставало набагато важче відновлювати маєтки після селянських заворушень початку XX ст. Саме тоді відбувалися складні процеси їх еволюції, коли зменшувалися розміри та модернізувалася господарська складова. «Дворянські гнізда» отримували нових власників, вихідців із буржуазії. Хтось із них намагався зберегти певні традиції маєткового життя, підкреслюючи зв'язок із колишніми родовитими володільцями, а хтось – привносив нове, що неодмінно позначалося на українській культурі.

У цей період маєтки й надалі залишалися культурними центрами з особливим мистецьким середовищем, що впливало на всю провінцію. Саме там збираються близькі за поглядами та духом люди, створювалися умови для розвитку особистості, її творчості. Нові ідеї господарювання, що почали активно пропагуватися на зорі XX ст., мали змогу поширюватися завдяки успішному прикладу маєтків буржуазії. Хоч романтика цього процесу і псувалася тим, що подеколи прибуток ставав головною метою для деяких власників, а це вело до втрати ними культурної складової. Підприємливі володільці здавали в оренду землі, господарські споруди, будували різноманітні підприємства, вирубували парки.

Однак це не означало занепад, а свідчило про еволюцію провінційних культурних осередків – тобто створення нових умов і нових маєтків. Маєткова культура дійсно зазнала змін через нівелювання становища дворянства та появу нових власників колишніх «родових гнізд» із представників інших станів. Саме тут проявилася характерна риса маєткової культури кінця XIX – початку XX ст., попри явну традиційність попередніх періодів, з'являлися її нові складові відповідно до тогочасних соціально-економічних перетворень.

Звісно, початок XX ст. був досить багатим на несприятливі для існування маєтків події, зокрема це селянські заворушення 1905–1907 рр., події Першої світової війни. Але повний занепад, аж до фізичного знищення, маєтків відбувся в 1920-х рр., коли утверджувалася радянська влада, для котрої ці об'єкти зі своїм культурним світом уособлювали непримиренного ворога, тож їх безжалюдно руйнували та пљондрували. Після більшовицького перевороту 1917 р. власники маєтків змушені були покинути свої володіння, більшу частину яких розграбували та зруйнували, а те, що вціліло, нова влада віддала «народу» під будинки відпочинку, санаторії та психдиспансери. Показовою стала доля Немирівського маєтку, спљондрування якого яскраво описала О.Лобко – від націоналізації й пограбування колекції княгині М.Щербатової та її вбивства до фатальної долі багатьох культурно цінних речей, що опинилися в руках

¹³ Реєнт О.П. До проблеми скасування кріпосного права в 1861 р. // Там само. – 2011. – №1. – С.43–51.

невігласів¹⁴. Таким чином, після 1917 р. еволюція маєткової культури припинилася, а примусова переорієнтація радянською владою суспільних потреб призвела до деградації культурного ландшафту провінції.

Отже за радянських часів періодизації розвитку маєткової культури на території України значної уваги не приділялося. Відомі лише дві схеми: Д.Щербаківського 1924 р., що містила три періоди та архітектора В.Козюліна 1955 р., в якій акцентувалося на вивченні особливостей композиційних рішень палацово-маєткових комплексів Лівобережної України. Сучасні дослідники здебільшого аналізують маєтки як культурний феномен і мало звертають увагу на періодизацію розвитку відповідної культури. Наприкінці XVIII ст. маєтки стали осередками розвитку української провінційної культури, на їх основі здійснювалося вираження й задоволення духовних та освітніх потреб як вищого суспільного прошарку, так і селянства, а також відбувалося поєднання професійних і народних форм, взаємозв'язок різних видів мистецтва. Завдяки цьому маєткове мистецтво зазнало найбільшого розквіту в першій половині XIX ст. У другій половині XIX ст. тривала трансформація маєткової культури, коли старі «дворянські гнізда» отримували нових власників – буржуазію, творчу інтелігенцію, формувалися нові характерні риси маєткової культури. Після приходу до влади більшовиків розвиток маєткової культури на зазначеній території повністю припинився. Доцільно виділити три етапи тривання маєткової культури на теренах підросійської України (назви умовні): 1) період маєтків-економій (до кінця XVIII ст.); 2) період «дворянських» маєтків як осередків мистецтва (кінець XVIII – перша половина XIX ст.); 3) період маєтків у власності буржуазії та інтелігенції (друга половина XIX – початок XX ст.). Це лише перша спроба створення сучасної періодизації, тому напрямом подальшої роботи стане її уточнення й деталізація.

REFERENCES

1. Barabash, N.O. (2013). Dvorianski sadybni kompleksi Dunaiets ta Yaroslavets za spomynamy M.A.Markevycha. *Stvershchyna v istorii Ukrainy*, 6, 323–327. [in Ukrainian].
2. Budzar, M.M. (2016). Zamiski maietky ukrainykykh intelektualiv na terenakh Livoberezhnoi Ukrainy u druhiy polovyni XIX st. *Umanska starovyna*, 2, 5–11. [in Ukrainian].
3. Fedorova, L.D. (2015). Pryvatni zibrannia ukrainiskoi starovyny Vasylia ta Mykoly Tarnovskyykh u konteksti istorii muzeinoi spravy v Kyievi. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 6, 69–88. [in Ukrainian].
4. Kazmyrchuk, M. & Mekh, N. (2021). Maietkova kultura Ukrainy u suchasnykh humanitarnykh ta pryrodnychkh doslidzhenniakh. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 3, 157–169. [in Ukrainian].
5. Kazmyrchuk, M. (2022). Poniattia "maietok" v ukrainiskii kulturi naprykintsi XVIII – na pochatku XX st. *Etnichna istoriia narodiv Evropy*, 66, 7–15. [in Ukrainian].
6. Kozulyn, V.V. (1955). *Kompozitsionnye prijomy v arkhitekture vtoroj poloviny XVIII i nachala XIX vv. (Na primerakh usadebnykh kompleksov Levoberezhnoj Ukrainy)* (Extended abstract of Candidate's thesis). Kiev. [in Russian].
7. Lobko, O. (2020). Doля istorychnykh tsinnosti z nemyrivskoho palatsu Marii Shcherbatovoi pislia 1917 r. u zapyskakh suchasnykyv. Rol Fedora Ernsta u zberezhenni natsionalnogo spadku Ukrainy. I.Sribniak (Ed.) *Człowiek, etnos, narod w historii świata*, 42–52. Warszawa; Paryż. [in Ukrainian].
8. Lobko, O.A. (2006). Teplytsko-Bubnovetsko-Sytkovetskyi maietok rodyny Pototskykh XIX – pochatku XX st. *Naukovi zapysky: Istorychni nauky*, 52, 18–25. [in Ukrainian].
9. Mazepa, M. (2004). Maietky hetmana Mazepy u Rosiiskii Federatsii. Abstracts of Papers'04: *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia z nabody 295-i richnitsi z dnia smerti hetmana I.Mazepy*. Baturyn. [in Ukrainian].
10. Reient, O.P. (2011). Do problemy skasuvannia kriposnogo prava v 1861 r. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 1, 43–51. [in Ukrainian].
11. Smyrnova, T.V. (2012). Problemy vyvchennia kulturnoi spadshchyny Volyni kintsia XVIII – pochatku XIX st. u spetsialni literaturi. *Ukrainska kultura: mynule, suchasne, sbliakhy rozvytku*, 18(2), 41–45. [in Ukrainian].
12. Zhukova, O. (2012). Khomuteska sadyba Muraviovykh-Apostoliv u konteksti suchasnykh muzeiefikatsiynnykh protsesiv. *Kultura Ukrainy*, 37, 159–166. [in Ukrainian].

¹⁴ Lobko O. Доля історичних цінностей з немирівського палацу Марії Щербатової після 1917 р. у записках сучасників. Роль Федора Ернста у збереженні національного спадку України // *Człowiek, etnos, narod w historii świata*. – Warszawa; Paryż, 2020. – S.42–52.

Mariia KAZMYRCHUK

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Docent at Department of Ethnology and Local History,
T.Shevchenko National University of Kyiv
(Kyiv, Ukraine), brungilda@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8877-4489>

Nataliia MEKH

Doctor of Philological Sciences (Dr. Hab. in Philology), Professor,
Leading Research Fellow,
M.Ryl'skyi Institute for Art Studies, Folklore
and Ethnology NAS of Ukraine,
Ukrainian Ethnological Center
(Kyiv, Ukraine), mno_logos@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5846-505X>

The Periodization of Ukrainian Manor Estate Culture Development (the Eighteenth – the Beginning of the Twentieth Centuries)

Abstract. The aim of the article is to make a periodization of the manor estate culture development on Ukrainian territory which was a part of the Russian Empire in the 18th – at the beginning of the 20th c. **Methodology.** The authors use both general scientific methods and special scientific methods such as method of historiographical analysis and chronological method. **A scientific novelty** of the article is consisted in the fact that this is the first attempt to analyze the periodical schemes of the manor estate culture development which were made at the Soviet times and the authors propose their own solution of this problem. **Conclusion.** At the Soviet time serious attention to the periodization of the manor estate culture was not paid. Only two periodization schemes made by Soviet scholars exist: D.Shcherbakivskyi's scheme (1924), and the architect V.Koziulin (1955). But he focused only on features of the composite design of manor estate complexes of Left-bank Ukraine. Modern researchers analyze manor estates as a cultural phenomenon and do not pay enough attention to the periodization of its development. That's why it is important to examine this problem again. At the end of the 18th century manor estate became a center of Ukrainian provincial culture where both an elite and peasantry expressed and satisfied their spiritual and educational needs. As well a synthesis of different forms of folk and professional art took place there. Because of this the manor estate art reached a summit in the first half of the 19th c. In the second half of the 19th c. manor estate culture was transforming and new features were forming when old “noble nests” received new owners from bourgeoisie and the intellectuals. In the Soviet time developed of manor estate culture stopped completely. That's why the manor estate culture development on Ukrainian territory which was a part of the Russian Empire might be divided into three periods: 1) the period of manor estates as husbandry enterprises (before the end of the 18th c.); 2) the period of noble estates as art centers (the end of the 18th – the first half of the 19th cc.); 3) the period of estates owned by bourgeoisie and the intellectuals (the second half of the 19th – the beginning of the 20th cc.).

Keywords: manor estate, manor estate culture of Ukraine, homestead, “cultural nest”, palaces, periodization.